

Fodor István: Mire jó a nyelvtudomány? Balassi Kiadó, Budapest – Második átdolgozott, bővített kiadás, 2001.

Napjainkban egyre többször vetődik fel, hol élesebben, hol kevésbé élesen és határozottan a gyakorlati hasznosság, felhasználhatóság kérdése. Felteszik ezt a kérdést a humán tudományok, így a nyelvtudomány kapcsán is. A nyelvtudomány eredményeinek a gyakorlatban való alkalmazása nem szembetűnő és a laikusok számára nem nyilvánvaló. Ez lehet az oka – Fodor István véleménye szerint is – annak, hogy a nyelvtudomány a köztudatban mind a mai napig nem kapta

meg azt a helyet, amely pedig művelői szerint méltán megilletné. A nyelvtudománynak a többi tudomány közti helyét és a gyakorlattal való kapcsolatát kívánta a szerző bemutatni munkájának első kiadásában is (1968), s ezt a témát bővítette tovább a második kiadásban.

Fodor István kutató nyelvész, a nyelvtudományok doktora, 1920-ban született, 1956–1969 között a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének tudományos munkatársa volt, majd 1969–1985 között a Kölni Egyetem Afrikaisztikai Intézetében tudományos munkatársként dolgozott. Fontosabb művei: *Mire jó a nyelvtudomány?* (1968), *A világ nyelvei* (szerk. 1970), *A Fallacy of Contemporary Linguistics* (1982), *Introduction to the History of Umbundu* (1983), *A világ nyelvei* (szerk. 1999), *Mire jó a nyelvtudomány?* (bővített kiadás, 2001) stb.

A második kiadás elsősorban terjedelmében különbözik az elsőtől. Az első kiadás a maga szerényebb keretei között nem volt képes választ adni sok, a nyelvvel kapcsolatos kérdésre. Azóta pedig sok minden új történt a nyelvtudományban. Maga a szerző is felismerte ezt, mikor így szolt az első kiadás előszavában: „Más tudományágak csak nemrég kerültek szorosabb kapcsolatba a nyelvészettel. Ez vonatkozik a kibernetikára, a matematikára, az állattanra [...] vannak olyan közös kapcsolatok, amelyek inkább a jövőben fognak létrejönni [...] filmtudomány, a kriminalisztika, a politika...” stb. A második, bővített kiadásban a szerző követi az első kiadás koncepcióját, de az adott kereteken belül leírását mélyíti, és a nyelvtudomány szerepét olyan területeken is bemutatja, amelyekre az első kiadásban legfeljebb csak utalt. A második kiadás tehát az elsőnek bővített változata.

Mint minden tudománynak, a nyelvtudománynak is megvan a maga belső szerkezete, az, amiből valójában áll, ahogyan funkcionál, változik, fejlődik, él. Ezenkívül van kiterjedt alkalmazási területe is: mivel áll kapcsolatban, melyek azok a tudományok, amelyek nem tudnak létezni, fejlődni a nyelvtudománnyal való együttműködés nélkül, vagy fordítva. Végül, mi az, ami a kölcsönös kapcsolatot létrehozza.

Mindezeknek a kérdéseknek a könnyebb megválaszolása érdekében Fodor István könyve két nagy részre tagolódik. Az első rész a nyelvtudomány belső problematikájával foglalkozik. Ezen belül külön vizsgálja a történeti és a leíró nyelvészetet, valamint a nyelvtudomány és a névkutatás kapcsolatára is kitér. Az impozáns szakirodalom-jegyzék tanúsítja a szerző naprakész tájékozottságát. A felsorolt művekhez, elsősorban az általános tájékozódás céljából, még két összefoglaló munkát tehetünk hozzá: Milka Ivić több nyelven és kiadásban is napvilágot látott „Nyelvtudományi irányzatok” (*Pravci u lingvistici*) című tömör, tájékoztató jellegű összefoglalását, valamint H. Tóth Imre „Bevezetés a szláv nyelvtudományba” (1996) című egyetemi tankönyvét.

A második rész a nyelvészet és a többi tudomány kapcsolatát taglalja, kiemelve a nyelvtudománynak a filozófiával, a pszichológiával, a történeti tudományokkal és a különböző más társadalomtudományi diszciplínákkal való kapcsolatát, közös vonásaikat, közös vizsgálódási területeiket. Az első rész a nyelvtudományban jártas olvasóknak és a nyelvtudománnyal foglalkozóknak szól. A második rész az érdeklődők szélesebb köre számára is érdekes olvasmány, tele olyan érdekes problémákkal, amelyek épp a címben feltett kérdésre keresik a választ.

Tudományos igényű nyelvészetről a XIX. század első felétől kezdve beszélhetünk. Mivel ez a korszak a nyelvemlékek feltárásának korszaka is volt, a nyelvtudományban is a történeti, később pedig a történeti-összehasonlító módszer lett úgyszólván kizárólagos. A szerző felhívja figyelmünket arra, hogy a finnugor összehasonlító nyelvészeti kutatások megelőzték az indoeurópai nyelvek hasonló módszerű vizsgálatait. A történeti-összehasonlító módszert az újgrammatikusok fejlesztették tovább.

E módszer kidolgozása mellett a nyelvészek arra a következésre jutottak, hogy szükség van a nyelv szinkrón vizsgálatára is, hiszen ha nem ismerjük a nyelv struktúráját, akkor nem tudunk tudományosan eljutni az alapnyelv rekonstrukciójához sem. Fodor István itt ismerteti a leíró nyelvészet fejlődését, különös figyelemmel Saussure munkásságára, továbbá bemutatja a prágai iskola felfogását és Hjelmslev glosszematikájának lényegét.

A következő kérdés, amely a szerzőt foglalkoztatja, a nyelvtipológia kérdése. A különböző eredetű nyelvek típusokba foglalása halaszthatatlan feladatnak látszott, így aztán elsősorban morfológiai jegyek alapján kezdtek megkülönböztetni flektáló, agglutináló, izoláló stb. típusú nyelveket.

A XX. század második felében új nyelvvizsgálati módszer alakult ki. A harmadik nagyobb témakör a tudományos nyelvészetben, amellyel a szerző ebben a munkájában foglalkozik az újgrammatikusok és strukturalisták mellett, a generatív nyelvészet és a transzformációs módszer. A generativisták vizsgálati módszerének az alapja az volt, hogy bizonyos számú alapmondatból tetszés szerinti számú új mondatot lehet létrehozni (generálni). Matematikai ábrákkal és jelekkel aztán az egész rendszert analizálhatónak vélték. A helyes mondatok mellett azonban így számos helytelen mondat is generálható. Ezért szükségessé vált egy olyan új elmélet kidolgozása, amely az addig fontosnak tartott grammatikai információk mellett szemantikai információkat is tartalmaz. Ezt J. J. Katz és J. A. Fodor mutatta be 1963-ban született művében (vö. Máté Jakab: A 20. sz. nyelvtudomány történetének... 1998: 180–193.)

A modern történeti és leíró nyelvszemlélet mai felfogásunk szerint nem választható mereven szét. A nyelvtudományban lassan észrevehető az egyensúlyra való törekvés. Az új tudományos törekvések méltó rangra emelték a szinkrón nyelvészetet, de új módszerekkel gazdagították a diakrón vizsgálatokat is.

A könyv második része azoknak szól, akik szeretnének választ találni arra a kérdésre, miért is fontos általában a nyelvtudomány, miért szükséges a nyelvet ápolni, milyen kapcsolatban áll a nyelv és a nyelvtudomány a többi tudományággal, mi közös bennük, és a jövőben miből fog állni a kapcsolatuk, együttműködésük, kölcsönhatásuk. A szerző itt a nyelvtudománynak a filozófiával, a logikával, az esztétikával, a pszichológiával, az orvostudománnyal, a történettudománnyal, a politikával, a természettudományokkal stb. való érintkezési pontjait mutatja be. Az ebben a részben található írásokat az olvasó saját kedve, érdeklődési köre, szakmája alapján választhatja ki.

Példaként említeném 3.2.1.3. alfejezetet, a pszichológia, fiziológia témakörében a *Fordítás, tolmácsolás* című írást. Mivel magam fordító és tolmács is vagyok, élvezetes és tanulságos volt ezt a fejezetet végigolvasnom. Ebben a részben a szerző megmagyarázza, mi is a különbség a fordító, a tolmács és a nyelvész között. A fordítónak és a tolmácsnak nem kell feltétlenül értenie a nyelvészethez, és fordítva sem. A fordító például csak írásban, a tolmács pedig élőszóval fordít nyelvekről nyelvekre. Ezenkívül a szerző említést tesz a fordításban és a tolmácsolásban fennálló lehetséges problémákra, mint például a reáliák ismerete és használata a különböző nyelvekben. Példaként említi a magyar *fröccs* szót, melynek nincs megfelelője minden idegen nyelvben, s például a fajtáit, mint *kisfröccs*, *nagyfröccs*, *hosszúlépés* stb., amelyeket esetleg más nyelvek egyáltalán nem is különböztetik meg egymástól. Szerző leírja, mik azok a feltételek, amelyeknek egy tolmács vagy fordító meg kell feleljen. Három igen érdekes és tanulságos írásrészletet mutat be Klaudy Kingától és Lomb Katótól. Végezetül még a műfordítás különlegességét és egyedülállóságát emeli ki.

Egy másik, úgyszintén a pszichológia, fiziológia témaköréhez tartozó írás, nevezetesen a kriminalisztika is felkeltette a figyelmemet. A kriminalisztika, a bűnüldözés, számos tudománnyal kapcsolatban áll, azok eredményeit alkalmazza és használja fel munkájában. A bűnözők bűneik elkövetésekor nemcsak rabolnak, törnek-zúznak, hanem beszélnek és írnak is. Ezeknek a nyomoknak az elemzésében a nyelvtudomány segít. A hangerő, a beszédritmus, a hangsúly stb., sok mindent elárul az elkövetőről, például a nemét, korát, fizikai és lelkiállapotát, anyanyelvét stb. Ez pedig mind segíti a nyomozási munkát. Például a helyesírás kutatói a helytelenül írt szövegekből következtethetnek a bűntényt elkövetők életkorára, a nyelvjáráskutatás pedig abban nyújthat segítséget, hogy meghatározza az adott személy gyermekkorának helyét, hovatarozását stb. (vö. Nagy Ferenc: Kriminalisztikai szövegnyelvészet. 1980. 58–62). A beszélt nyelv és az írott szöveg között viszont sok a különbség. Amíg az érzelmek világához a beszéd jelent inkább kulcsot, az írott szöveg inkább a műveltség, iskolázottság fokát mutatja.

Fodor István *Mire jó a nyelvtudomány?* című könyve fontos lépés azon cél felé, hogy a nyelvtudománynak is kialakuljon a társadalmi presztízse. Ez a könyv arra készíti az olvasót, hogy elgondolkozzék, és egy pillanatra se tévessze szem elől a nyelvi és így a nyelvtudományi összefüggéseket.

Urkom Alexander